

PER ASPERA AD ASTRA

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

2015/1

Tartalom

BESZÉDEK, KÖSZÖNTŐK

Udvardy György – Bódis József

A 240 éves jubileumi Klimo-konferencia („Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.” Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban.) megnyitó beszédei 7

TANULMÁNYOK

Barabás Gábor

A pápai írásbeliség hatása a magyarországi kiküldött bírók okleveles gyakorlatára a 13. század első felében..... 11

Varga Szabolcs

Pécs egyházi kincseinek sorsa a 16. század második felében..... 34

Csibi Norbert

Az első világháború előtti katolikus nagygyűlések és a katolikus egyetem ügye Magyarországon 44

Vértesi Lázár

„Szemináriumi Élet”. A pécsi növendékpapság Szent Pál Társulatának egyházirodalmi kiadványa (1921–1951) 76

VISSZAPILLANTÓ

Katus László †

Az 1848-49-es magyar hadsereg hadianyaggal és felszereléssel való ellátása (részlet) 95

MŰHELY

Szilágyi Mariann

Pécs püspökei 1000 és 1832 között – Benczenlajtner Ferenc Pál kéziratos munkájának szövegeköltsége 118

Reuter Lajos

Dr. Reuter Camillo: arckép és pályarajz (II. rész) 144

SZEMLE

Lengvári István

Egy arisztokrata család mindennapjai 159

Barabás Gábor

A pápai írásbeliség hatása a magyarországi kiküldött bírók okleveles gyakorlatára a 13. század első felében¹

Tanulmányunk alapvető célja annak a diplomatikai hatásnak a bemutatása, amelyet a pápai megbízások és ítéletek gyakoroltak a magyarországi kiküldött bírók által kiállított oklevelekre. A kutatás időbeli keretét III. Ince, III. Honorius és IX. Gergely pápák pontifikátusai, vagyis 1198 és 1241 adják.² Az ebben az időszakban pápai kiküldött bírói eljárások során kiállított iratok körében vizsgáljuk a lehetséges szentszéki befolyást, a Magyarországon járt legátusok által kiadott bírói ítéletek azonban csak abban az esetben képezik a kutatás tárgyát, amennyiben a források alapján magyarországi klerikusok közreműködése is kimutatható.

Összességében elmondható, hogy hipotézisünk szerint a magyarországi oklevelezési gyakorlatban a kiválasztott forráscsoport esetében számolhatunk a legnagyobb valószínűséggel a pápai írásbeliség közvetlen hatásával, mivel a bírói eljárások során a bírónak és a pereskedő feleknek is lehetősége volt szövegszerűen felhasználni a pápai megbízásokat, ítéleteket. A feltehető befolyás így nem kizárólag a kiküldöttek által kiállított oklevelek esetében vizsgálendő, hanem a pereskedők irataiban is. Ezt egyrészt a pápai delegált bíróság rendszerének alapja, a bírók kiválasztásának módszere indokolja, mivel a fel- és alperesek is szerepet játszottak a kiküldöttek kijelölésében,³ a megbízásokat pedig általában a panaszos fél (vagy megbízottja) juttatta el a delegáltaknak.⁴ Másrészt az eljárás során is megismerhették a megfelelő pápai oklevelek tartalmát,⁵ ezáltal formuláit is, bár a megbízólevelek és egyéb iratok továbbadása nem volt szigorúan szabályozva.⁶ A kiküldött bírók mellett a végrehajtók, *executorok* okleveleit is vizsgálat alá vontuk, mivel a joghatóságbeli különbségtől eltekintve számukra hasonlóan exkluzív lehetőség nyílt a pápai iratok megismerésére.⁷

Elemzésünkben nem érintjük részletesen a pereket, amelyek során az adott okleveleket kiállították, kizárólag a szövegek formuláira és jogi kifejezéseire koncentrálunk. Az

1 A tanulmány az OTKA NN 109690 számú projekt támogatásával készült.

2 A kiválasztás egyrészt azzal indokolható, hogy a pápai delegált bíróság rendszerének széleskörű magyarországi elterjedése III. Ince időszakához köthető, míg az 1241-es év mint a IX. Gergely halála utáni *sedes vacantis* és a tatárjárás kezdete pápai és magyar oldalról is lezár egy korszakot. Vö. BARABÁS 2013a. 183–188.

3 Az egyes ügyekhez általában három bírót jelöltek ki, bár a kánonjog szerint akár egyetlen bíró is hozhatott ítéletet. A delegáltak közül kettőt rendszerint a peres felek, míg a harmadikat a pápa, illetve a gyakorlat szerint az *audientia* ügyhallgatói jelölték ki. MÜLLER 2003. 365–366.; MÜLLER 2008a. 117., 120–122., 130.; MÜLLER 2008b. 46–47., 63.; HAGENEDER 1967. 31.; HERDE 2002. 33.; MALECZEK 1984. 327–328.; SWEENEY 1989. 30.; BRUNDAGE 1995. 128.; BRUNDAGE 2008. 136.; BOMBI 2012. 233. Példa a peres felek értesítésére a bírók kijelöléséről: POTTHAST 5684. sz.

4 Ez lehetővé tette a felperesek számára az ügyek idő előtti befejezését, amennyiben időközben a szituáció megváltozása azt indokolta. MÜLLER 2008b. 50.; FALKENSTEIN 1986. 39.

5 Ismertek olyan esetek, amikor a fellebbezés a pápai megbízások kézbesítésének hibájával indokolták. HAGENEDER 1967. 53.

6 Lásd HAGENEDER 1967. 53–54.; FALKENSTEIN 1986. 39.

7 A pápai kiküldött bíróság a helyi okleveles gyakorlatra tett hatására lásd MÜLLER 2003. 369.

ezekkel párhuzamba állított szövegrészek lehetőleg az ugyanazon eljárás során kiadott, de legalábbis magyarországi címzeteknek küldött pápai oklevelekből származnak. (Az összehasonlított szövegek közül a magyarországiak találhatók a baloldali hasámban, mellettük a vonatkozó pápai oklevelek részleteivel.)

*

Az első fennmaradt oklevél 1215-ből származik, a pannonhalmi és a somogyvári apátságok perében állította ki a győri püspök a pécsváradi és bakonybéli apáttal.⁸ III. Ince pápa megbízólevele sajnálatos módon nem áll rendelkezésre, így a közvetlen összevetés nem lehetséges. Ugyanakkor az eset egy olyan lehetőséget rejt magában, amely szinte példa nélküli a korszakban. Ismert ugyanis egy korábbi – még a kiküldötti eljárást megelőzően – kiadott egyezség, amelyet 1210-ben az esztergomi káptalan állított ki hiteleshelyként.⁹

A szöveg az egyébként szokásos általános címzés (*inscriptio*) nélkül, a magyarországi oklevelekben széles körben elterjedt „*notis sit cum omnibus has litteras inspecturis*” *notificatió*val kezdődik,¹⁰ vagyis egy olyan elemmel, amely eltér a pápai kancellária gyakorlatától.¹¹ A delegált bírák okleveleiben azonban ez a közzététel Magyarországon kívül is használatban volt.¹² Az *intitulatió*ban a bírák a pápa delegáltjaiként címezték magukat,¹³ mely megfogalmazás – bár néhány forrásunkban előfordul – a korszakból fennmaradt Magyarországra küldött pápai oklevelekben nem mondható gyakorinak.¹⁴ A szövegben nem található *arenga*, amint az a kiküldött bírók iratai esetében megszokott. Az esztergomi káptalan által kiállított egyezséggel összehasonlítva – amely egy viszonylag hosszú *arengát* tartalmaz¹⁵ – azonban egy jelentős változás mutatkozik, amelyet a pápai oklevél hatásának tarthatunk.

A *publicatio* a pápai meghatalmazások mintáját követi:¹⁶

„(...) *in causa que vertebatur inter abbatem Sancti Martini ex una parte, et abbatem et monachos Symigienses ex altera, super decimis prediorum.*”

(ÁÚO XI. 131.)

„(...) *quod cum super causa, que inter ipsos ex parte una et (...) super quibusdam decimationibus et arbitrio quodam super ipsis prolato ex altera vertebatur.*”

(DF 206 913, POTTHAST 8822. sz., MREV I. 88.)

⁸ DF 206 850, ÁÚO XI. 131–132. Vö. SWEENEY 1989. 48–49.

⁹ ÁÚO I. 102–104.

¹⁰ Lásd SOLYMOSI 2006b. 18.; PERÉNYI 1938. 40.

¹¹ Tehát nem az *epropter, proinde* vagy *hinc est* formulákat használták. Lásd SOLYMOSI 2006b. 19.; SOLYMOSI 1999. 92.

¹² Lásd MÜLLER 2003. 359.

¹³ „(...) *fuimus a domino papa delegati*”. ÁÚO XI. 131.

¹⁴ Pl. „(...) *humiliter supplicans, ut hoc per delegatos a nobis iudices fieri mandaremus*”. MREV I. 24., POTTHAST 4401. sz.; „(...) *coram diversis Iudicibus, a Sede Apostolica delegatis*”. THEINER I. 121. sz., POTTHAST 7414. sz., PRESSUTTI 5514. sz.; „(...) *quatinus cum a iudicibus a Sede Apostolica delegatis super observandis eorum sententiis fueritis de cetero requisiti*”. ÁÚO I. 333., DF 206 953, POTTHAST 9960. sz. [Kiemelések tőlem – B. G.]

¹⁵ ÁÚO I. 102–103.

¹⁶ Vö. MÜLLER 2003. 359. Az előző szöveggel összevetve – mely nem ezt a mintát követte – a hasonlóság még jelentősebbnek tűnik. „(...) *quod sinceritas pacis, que inter monasteria Beati Martini de Pannonia et Sancti Egidii de Symigio causis emergentibus dudum fuerit viciata*”. ÁÚO I. 103.

Ezen kívül a nem formuláris oklevélrészekben,¹⁷ kezdésként a *narratió*ban is található olyan megfogalmazások, amelyek a pápai oklevél felhasználására vezethetők vissza, bár más eredet sem zárható ki teljesen. A két apátság közötti per előzményeinek a leírása bizonyos mértékig követi a korábbi,¹⁸ az esztergomi káptalan által kiállított egyezmény szövegét.¹⁹

„(...) *iuraverunt in presencia nostra, se de cetero*”

(ÁÚO XI. 132.)

„(...) *in nostra proposuit presencia constitutus*

(DF 206 851, POTTHAST 4978. sz., MREV I. 30.)

„(...) *in nostra presentia constitutes.*”

(DF 206 853, POTTHAST 5102. sz., MREV I. 36.)

„(...) *recognovit et promisit coram nobis*”

(ÁÚO XI. 132.)

„(...) *proposuit coram nobis*”

(POTTHAST 4378. sz., MREV I. 20.)

A szövegben megtalálható a somogyvári apát és konvent nyilatkozatának az átírása is, bár nem a pápai oklevelekben szokásos *verbo ad verbum* formulával bevezetve.²⁰ Az összeállító itt a *quarum tenor, talis est* verziót választotta, amely azonban szintén a pápai gyakorlatra vezethető vissza,²¹ bár bizonyos királyi oklevelekben is megtalálható.²²

A datálás előtt egy *corroboratió*t is találunk, amelyhez azonban nem tartozik büntetés-formula (*sanctio*).²³ Továbbá kiemelhető egy, a hitelesítés szokásos leírása előtt szereplő formula, amely különlegesnek mondható a korszak magyarországi okleveleit tekintve, de nem találtunk rá példát az országba küldött pápai levelek körében sem. Az *ut censeantur publica munimenta* szókapcsolat a szokatlansága mellett jogi szempontból is jelentős, mivel az átírás jogi funkciójára mutat rá a kiküldött bírósági eljárás folyamatában, mint ahogy általánosan az ítéletek írásba foglalásának a fontosságára is.²⁴

17 Vö. KUBINYI 1999. 24.

18 „(...) *super decimis prediorum, orreorum, cellariorum et populorum suorum, et parrochianorum capelle Sancti Petri, et aliarum rerum que ad Symigiense monasterium pertinebant*”. ÁÚO XI. 132. „(...) *salvo jure decimationis ecclesie Beati Martini in reliquo, et in ceteris cellariis Symigiensis ecclesie. Item cum abbas Sancti Martini ius decimationis capelle Beati Petri in oppido Symigiensi preter quartam ad suum monasterium pertinere proponeret, inficiente penitus parte adversa, immo iuris monasterii Symigiensis esse in solidum constanter asserente*”. ÁÚO I. 103.

19 ÁÚO I. 102–103.

20 Vö. SOLYMOSSI 1999. 92.; ECKHART 1910. 719.

21 „(...) *de verbo ad verbum presenti pagine iussimus annotari. Cuius tenor est talis*”. FEJÉR III/1. 172., POTTHAST 4986. sz.

22 „*Tenor autem authenticici ipsius talis est*”. FEJÉR III/1. 148., RA 282. sz.

23 „*Nos autem predictam recognitionem ratam et firmam habentes, has litteras testimoniales nostris sigillis munitas ad perpetuam rei memoriam et firmitatem fieri fecimus, ut censeantur publica munimenta*”. ÁÚO XI. 132.

24 Az oklevél jelentőségét növelik az első megegyezéshez viszonyítva feltűnő különbségek is. Lásd „(...) *Ut ergo hec inposterum illibata permaneant, ad petitionem utriusque partis, nec non prestaldi nomine Geruasii ad hoc specialiter destinati presentem paginam confecimus, et sigilli nostri munimine roboravimus*”. ÁÚO I. 104. A datálás az „*actum est hoc anno Domini*” formában történt, míg az első egyezség egy tanúlistával végződött.

A delegált bírósági eljárás hatásának szempontjából nem maradhat el a somogyvári apát említett oklevelének az elemzése sem.²⁵ A *narratió*ban ugyanis olyan elemeket találhatunk, amelyek kánonjogi jártasságra utalnak. A per alapjának a leírása az esztergomi káptalanéhoz hasonlóan történt, ugyancsak utalással a pápai bíróküldésre.²⁶ Számunkra ugyanakkor nagyobb jelentőséggel bír, hogy oklevele szerint az apát a konvent tanácsára és egyetértésével döntött úgy, hogy felhagy a korábbi törvénytelenségekkel, és ígéretet tett maga és utódai nevében, hogy többé nem sértik meg a magyar királyok és a pápák által a pannonhalmi apátság részére adott privilégiumokat.²⁷ Ezek a megfogalmazások különböző pápai oklevélformulákkal állíthatók párhuzamba. Ugyanakkor más hatás – mint például a királyi írásbeliségé – sem zárható ki a közös tanács és egyetértés hangsúlyozásánál. Egy 12. századi királyi oklevélben például az egész ország egyetértéséről (*consensu totius regni*) olvashatunk,²⁸ míg II. András 1215-ben az érintett lovagok akaratáról és egyetértéséről (*et ad voluntatem et consensum eorumdem*) írt.²⁹

„(...) *communi consilio et consensu totius nostri capituli, nolentes sequi maliciam et iniquitatem*”

(ÁÚO XI. 132.)

„(...) *absque consensu totius capituli, vel maioris aut sanioris partis ipsius*

(DL 41, POTTHAST 2185. sz., FEJÉR VII/5. 158.)

(...) *Malitia filiorum hominum (...) per iniquitatis filios*”

(POTTHAST 397. sz., FEJÉR II. 331–333.)

„(...) *nolentes eciam contraire privilegiis Sancti regis et Romanorum pontificum, sed malentes iuri parere, quam improbe litigare.*”

(ÁÚO XI. 133.)

„*Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire.*”

(DF 237 275, POTTHAST 594. sz., ÁÚO I. 86.)

A következő, témánk szempontjából releváns oklevelet a pilisi apát és a fehérvári prépost állította ki 1226-ban, akik a pannonhalmi apátság és a magyarországi johanniták közötti

ÁÚO I. 104.

²⁵ ÁÚO XI. 132–133.

²⁶ „(...) *in presencia Jauriensis episcopi, et abbatis Waradiensis, et abbatis de Beel, a domino papa delegatorum iudicum, pro causa scilicet que vertebatur inter*”. ÁÚO XI. 132.

²⁷ „(...) *et nos Symigienses, communi consilio et consensu totius nostri capituli, nolentes sequi maliciam et iniquitatem Hilliberti abbatis et suorum fautorum, qui perturbabant possessiones monasterii Sancti Martini de Pannonia in decimacionibus aratorum, orreorum, cellariorum priorum, et populorum nostrorum, ac parrochianorum capelle Sancti Petri, nolentes eciam contraire privilegiis Sancti regis et Romanorum pontificum, sed malentes iuri parere, quam improbe litigare, promittimus et firmiter nos nostrosque successores obligamus ad solutionem predictarum decimarum, quia eas de iure debet habere, plenam et integram prefato monasterio faciendam*”. ÁÚO XI. 132–133.

²⁸ RA 84. sz., Vö. KUBINYI 1977. 320.

²⁹ RA 299. sz., FEJÉR III/1. 168.

perben viseltek bírói méltóságot.³⁰ A vizsály ekkor már hosszú történetre tekintett vissza,³¹ de a kiküldöttek segítségével végül sikerült megegyezni.

A szöveg felépítése több szokatlan sajátosságot is mutat. A *protocollumban* például a szokásos címzés mellett a datálás elemei, a dátum és a kiadás helye is olvasható.³² A *contextust* az átírásokhoz hasonlóan a *sub hac forma* formula vezeti be, amely a peres felek egyezségére utal a bírók személyét illetően.³³ A *narratio* a megszokott formában mutatja be az ügyet, amely előtt a kiállítók a pápa kiküldötteiként hivatkoznak magukra.³⁴ Ugyanakkor nem minden, a peres felek által megválasztott bíró szerepel az *intitulatióban*, vagyis nem mindnyájan voltak az oklevél kiadói között. Az apát és a johanniták *procuratorának* egyezsége értelmében ugyanis a pilisi apáton és a préposton kívül két *magister* – Kázmér³⁵ és Manasses³⁶ – kellett döntést hozzon az ügyben.³⁷ A *narratio* egyéb részében az az összeg került meghatározásra, amelyet az eljárás idejére zálogosítottak el a felek,³⁸ illetve megállapították a határidőt a per lefolytatására.³⁹ A szokásos *corroboratio* arról tájékoztat, hogy az oklevelet négy pecséttel látták el, a peres feleké mellett az oklevél kiállítóival is.⁴⁰

A következő jelentős iratot szintén 1226-ban adták ki. A pilisi apát ezúttal zirci kolégájával együtt⁴¹ a veszprémi püspök bizonyos egyházmegyéjéhez tartozó papokkal fennálló perében járt el, aminek a kivizsgálásával III. Honorius pápa bízta meg a ciszterci apátokat.⁴² Az oklevél kiállítói ez esetben konkrét címmel látták el iratukat, mivel levelüket ekkor közvetlenül a pápához küldték.⁴³ Ezzel a körülménnyel magyarázható az is, hogy

30 DF 206 884, ÁÚO I. 222.

31 Lásd SWEENEY 1989. 44–45.; HUNYADI 2010. 169.

32 „*Notum sit omnibus presentem paginam inspecturis, quod anno Dominice Incarnacionis M.CC.XXVI. secundo feria post cathedram Sancti Petri Albe in claustrum Albensi*”. ÁÚO I. 222.

33 „(...) *placuit partibus compromittere in arbitros sub hac forma*”. ÁÚO I. 222.

34 „*Nos iudices abbas Plesiensis et prepositus Albensis iudices a summo pontifice delegati in causa, que vertitur inter abbatem et conventum Sancti Martini ex una parte, et Hospitalarios tam Albe quam in Curgou commorantes ex altera*”. ÁÚO I. 222. [Kiemelések tőlem – B. G.]

35 Kázmér pápai káplán volt. Lásd LE XIX. IX. (*Spirituale cum temporale permutari non potest*.)

36 Manasses *magister* neve több esetben is előfordul bíróként. Pl. 1226; DF 206 884, ÁÚO I. 222.; 1229; DF 206 901, ÁÚO I. 266., MARSINA I. 248–249.; 1230; DF 200 629. ÁÚO I. 278–281.

37 „(...) *Dominus abbas Sancti Martini et syndicus domus et frater Johannes prior hospitalis procurator in hac causa, compromiserunt in nobis, scilicet abbate Plesienne, et me proposito et in magistrum Casimirum et magitrum Manassem super omnibus decimis possessionum, et prediorum, et villarum omnium existentium in comitatu Symigiensi, et super omnibus questionibus et expensis que facte sunt ac petite ab utraque parte a principio litis usque nunc (...)*”. ÁÚO I. 222.

38 „*Et pena est apposita ab utraque parte CXXXV marcarum, in quam pars, que vellet resilire, incideret. Dominus abbas et conventus Sancti Martini obligaverunt pro dicta pena villam Sceuleus cum omnibus suis pertinentiis, syndicus hospitalis de consensu magistri sui et fratrum suorum commorancium Albe, et Curgou, et Strigonii, et in Oratha, et Keztelch obligavit*”. ÁÚO I. 222.

39 „(...) *pro dicta pena, in potestate arbitrorum, et procedere in modum arbitrii et arbitratoris procedendo simpliciter et de plano. Statutum est reddere sententiam arbitrii tertia feria post iudica*”. ÁÚO I. 222.

40 „*Et ut presens compromissum stabile sit et firnum, paginam istam cum sigillis abbatis et capituli Sancti Martini et fratris Johannis magni magistri et J. prioris Albensis dicte cause procuratoris fecimus corroborati et nostris*”. ÁÚO I. 222.

41 DF 200 625, FEJÉR IX/7. 648–651.

42 Lásd MÁLYUSZ 2007. 46–47.; BARABÁS 2014. 284–285.

43 „*Sanctissimo in Christo patri ac domino Joanni, Dei gracia sacro sancte romane ecclesie summo pontifici*”. FEJÉR IX/7. 648. A helytelen pápai név feltehetően az átírás hibája.

nem található a szövegben utalás a pápai megbízásra, mivel arra nem is volt szükség az előbb ismertetett esettel ellentétben.⁴⁴ Az apátok így csak egyházi címüket használták.⁴⁵ A közzététel szintén különbözik a megszokottól, ami nem meglepő, tekintve, hogy egy, a pápának küldött levélről van szó.⁴⁶ Ennek megfelelően a nekik biztosított apostoli autoritás hangsúlyozására sem volt szükség. A *narratio* ellenben nem tér el jelentősen a megszokottól.⁴⁷ Itt az oklevél kiállítói már rámutatnak a korábban hiányzó pápai megbízásra mint a pereskedés történetének egy momentumára.⁴⁸ Perjogi szempontból fontos elem, hogy a bírák harmadik társuk halála után is folytatták az eljárást, a kánonjogi szabályozásnak megfelelően.⁴⁹ Az apátok beszámolójukat a veszprémi püspök oklevelének az átírásával fejezték be, amelyet – nem egyedülálló módon – az *in hac forma* formulával vezettek be.

„(...) *sub hac forma nobis Wespremiense capitulum presentavit.*”

(FEJÉR IX/7. 648.)

„(...) *sub hac forma duximus committendum.*”

(POTTHAST 10232. sz., ÁÚO VII. 15.)

Róbert püspök oklevele szintén tartalmaz egy másik szöveget, mégpedig III. Honorius pápa levelét,⁵⁰ ugyanazon szavakkal bevezetve.⁵¹ Mivel ez az irat szorosan kapcsolódik a per lefolyásához, így szintén tüzetesen meg kell vizsgálnunk.⁵²

A bírókéval szemben a veszprémi püspök általános címmel és *salutatio*val látta el oklevelét, amely annak a perben betöltött általános biztosító szerepére utal.⁵³ A kontextust tekintve a *dispositio* kezdete emelhető ki, amely után a pápai figyelmeztetésre hozott rendelkezéseit ismertette a püspök. Róbert hangsúlyozta ugyanis, hogy az Apostoli Széktől kapott autoritás birtokában igyekezett javítani káptalana nélkülöző tagjainak a helyzetén.⁵⁴ Emellett két további helyen is hivatkozott III. Honorius egyetértésére. A püspök egyrészt a Római Szentszék szenvedők irányában tanúsított együttérzésére utalt,⁵⁵ más-

44 DF 206 884, ÁÚO I. 222.

45 „(...) *I. de Pilis et I. de Bochon abbates, cisterciensis ordinis, cum omnimoda reverencia*”. FEJÉR IX/7. 648.

46 „*Vestram paternitatem cupimus non latere*”. FEJÉR IX/7. 648.

47 Megtalálható benne például a per leírása: „(...) *quod de causa, que inter venerabilem patrem et Vesprimien. episcopum, capitulum, ac archidiaconum eiusdem ecclesie ex una parte, et nonnullos sacerdotes Vesprimien. diocesis vertebatur ex altera parte*”. FEJÉR IX/7. 648. [Kiemelések tőlem – B. G.]

48 „(...) *ex mortuo collega nostra R. abbate de Simighio, ex delegatione vestra cognosceremus in maiori ecclesia apud*”. FEJÉR IX/7. 648–649. [Kiemelés tőlem – B. G.]

49 „(...) *mortuo collega nostra R. abbate de Simighio, ex delegatione vestra cognosceremus in maiori ecclesia apud Albam pie memorie R. condam Vesprimien. episcopi litteras sub hac forma nobis Vespimiense capitulum presentavit*”. FEJÉR IX/7. 648–649. Vö. HERDE 1970. 181–182.; HERDE 2002. 34.

50 POTTHAST 7351. sz.

51 „*Placuit Domino pape ex misericordia Sedis Apostolice nobis suas mittere litteras sub hac forma*”. THEINER I. 112. sz. [Kiemelés tőlem – B. G.]

52 MREV I. 67–68. A pereskedés kánonjogi hátterére lásd MÁLYUSZ 2007. 46–48.

53 „(...) *omnibus, ad quos presentes littere pervenerint. Salutem in Domino*”. FEJÉR IX/7. 649.

54 „*Nos ergo sacerdotum penuriam et fratrum nostrorum necessitates diligentius intuentes, considerantes nihilominus ecclesie statum, autoritate nobis ab Apostolica Sede concessa, invocata Spiritus sancti gracia*”. FEJÉR IX/7. 650. [Kiemelés tőlem – B. G.]

55 „*Et quoniam Sedes Apostolica canonicorum ecclesie nostre paupertati consulens de solita sue benignitatis*

részt a záradékban hangsúlyozta, hogy az általa tett intézkedéseket a pápa engedélyezte és tekintélyével erősítette meg.⁵⁶ Róbert tehát nagy hangsúlyt fektetett a pápai engedély és a neki nyújtott autoritás kifejezésére, és így intézkedései igazolására. Maga a formula a pápai delegált bírók leveleiben volt gyakori, legtöbbször az *apostolica auctoritate* formában, amely a legátusok teljhatalmának kifejezésével állt rokonságban, és a kiküldöttek legitimitációját szolgálta.⁵⁷ Minthogy a formula tulajdonképpen a delegált bírói oklevelek egyik ismertetőjegye volt, alkalmazása ezen a helyen – ti. nem a delegált bírók, hanem az egyik pereskedő fél által kiállított oklevélben – meglehetősen szokatlan. Ugyanakkor, meglepő módon a vizsgált forrásanyagban éppen ez a formula első megjelenése is.⁵⁸

1233-ban Bertalan pécsi püspök adott ki egy oklevelet egy, a pannonhalmi apát által Jakab pápai legátusnál⁵⁹ ellene emelt panasszal kapcsolatban, amelyben elismerte az apát-ság igényeit.⁶⁰ A szöveg megfogalmazását tekintve egy részlet emelhető ki,⁶¹ amely közvetlen pápai, esetleg legátusi hatást mutat, hiszen az okirat, de legalábbis a megállapodás Pecorari Jakab jelenlétében jött létre.⁶² Bertalan kötelezettségvállalása ugyan az oklevél szövege alapján elsődlegesen szóban történt, de feltételezhető, hogy már ekkor kiállították az iratot is.⁶³ Más részlet azonban vizsgálatunk szempontjából nem emelhető ki, így ez az eset jó példa arra, hogy egy pápai megbízott részvétele sem jelentett garanciát a közvetlen hatás érvényesülésére.

1235-ben a tihanyi és somogyvári apátok a tihanyi perjellel pápai végrehajtóként állítottak ki több oklevelet bizonyos világi erőszaktevők ügyében.⁶⁴ Első levelük címzettje Bertalan veszprémi püspök volt, míg a másodikat általánosan a magyarországi prelátusoknak szánták.⁶⁵ A két szöveg közül csak a veszprémi püspöknek küldött levél tartalmaz *intitulatiót*.⁶⁶ A klerikusok önmeghatározása különösen figyelmet érdemel, mivel pápai végrehajtóként (*executores a summo pontifice*) címezték maguk,⁶⁷ ami megbízásuk szövegével összevetve is egyezést mutat.⁶⁸

misericordia”. FEJÉR IX/7. 651. [Kiemelés tőlem – B. G.]

⁵⁶ „(...) *ut quod ab Apostolica Sede misericorditer est concessum, et auctoritate eiusdem a nobis est previa deliberacione statutum, nostris et successorum nostrorum temporibus perpetuum obtineat firmitatem*”. FEJÉR IX/7. 651.

⁵⁷ MÜLLER 2003. 358.; MÜLLER 2008b. 61–62.; FALKENSTEIN 1986. 54–55.

⁵⁸ Vö. MÜLLER 2003. 358.

⁵⁹ Pecorari Jakabra vonatkozóan lásd ALMÁSI 1993.

⁶⁰ DF 206 928, ÁÚO I. 314. Lásd HEGEDÜS 2014. 53.

⁶¹ „(...) *nos confessi fuimus, et promisimus viva voce, quod dicta capella fiat absque omni iniuria et lesione eorum, et illud jus habeant ipsi in capella iam dicta, quod in ipsa matrice ecclesia habere noscuntur*”. ÁÚO I. 314. [Kiemelés tőlem – B. G.]

⁶² „(...) *traheret nos in causam coram reverendo patre domino Jacobo Prenestino electo, Apostolice Sedis legato*”. ÁÚO I. 314.

⁶³ A legátus 1233 szeptemberében érkezett Magyarországra, ugyanebben a hónapban készült a püspök oklevele is. A hónap megnevezése azonban nem feltétlenül utal a pápai küldött hatására, hiszen nem az egyetlen fennmaradt példa. Lásd DF 252 015, FEJÉR III/2. 218–220.

⁶⁴ IX. Gergely felhatalmazása: DF 206 955, POTTHAST 9968. sz.

⁶⁵ ÁÚO I. 343. és 344.

⁶⁶ „*Nos Simigiensis et Ticoniensis abbates, et decanus Ticoniensis, executores a summo pontifice*”. ÁÚO I. 343.

⁶⁷ A végrehajtók szerepére lásd HAGENEDER 1967. 48–49.; HERDE 1970. 287–289.

⁶⁸ „*Quodsi non omnes his exequendis potueritis interesse, duo vestrum ea nichilominus exequantur*”. ÁÚO I. 335. Vö. HERDE 1970. 10.

Mindkét oklevélben megtalálható a pápai megbízás átírása a *sub hac forma* formulával bevezetve. Érdekesség, hogy a Bertalan püspöknek küldött levélben eltérő formában (*Noverit vestra paternitas, nos littera domini Pape recepisse sub hac forma*)⁶⁹ utaltak IX. Gergely pápára, mint tették azt a másodikban (*Noverit iam dudum vestra universitas litteras summi Pontificis recepisse sub hac forma*) [Kiemelések tőlem – B. G.],⁷⁰ A kettőség oka nem állapítható meg bizonyossággal, mindazonáltal mutatja az *executorok* jártaságát a szövegek összeállításában.

A veszprémi főpapak küldött figyelmeztetés rendelkezésében viszonylag egyszerű formában szólították fel a címzettet IX. Gergely parancsának teljesítésére,⁷¹ amelyet egy *sanctio* formula követ. Ebben szintén megtalálható a végrehajtók autoritására való utalás, ezúttal a pápa említése nélkül.⁷²

A második szöveg⁷³ sokkal részletgazdagabb, az átírt pápai oklevél után például egy *arenga* következik.⁷⁴ A címzettek kötelezettségeinek az indoklása rokonítható a királyi oklevelek egy *arenga*-fajtájával, amely a különböző királyi kötelezettségeket hangsúlyozta. Ez a típus Kurcz Ágnes kutatásai szerint pápai mintára vezethető vissza,⁷⁵ így ez – legalább – áttételesen a pápai megbízottak esetében is feltehető.⁷⁶ A *dispositio* ebben az esetben is *narratio* nélkül követi az *arengát*. Az *executorok* felhatalmazásának a kifejezése ezúttal nem a *sanctio*-ban, hanem a szöveg több helyén történt, konkrét utalással a pápa által nyújtott tekintélyre.⁷⁷ A magyarországi prelátusokat intették a meghozott egyházi fenyítékek betartatására,⁷⁸ illetve tájékoztatták őket a veszprémi püspöknek küldött oklevélről is.⁷⁹ Nem található azonban büntető záradék, az elítéltekkel történő további eljárást (kiközösítés) szabályozza csak a szöveg. Ezt nagy valószínűséggel a pápai megbízásból vették át, így annak közvetlen hatásaként interpretálható.⁸⁰

69 ÁÚO I. 343.

70 ÁÚO I. 344.

71 „Unde consulimus paternitatem vestram et hortamur, quatenus, sicut continetur in presentibus litteris, faciatis inviolabiliter observari, et dictos excommunicatos et vilam evitetis”. ÁÚO I. 343.

72 „Et hec omnia ut observetis auctoritate qua fungimur precipimus, alioquin contra fautores secundum quod ius dictaret procederemus”. ÁÚO I. 343. [Kiemelés tőlem – B. G.]

73 ÁÚO I. 344.

74 „Quia vero error cui con resistitur approbatur, et viros decet ecclesiasticos providere, ne dissolvatur nervus discipline ecclesiastice, quia rem invenimus ita esse”. ÁÚO I. 344.

75 KURCZ 1962. 335–336.

76 Példákra lásd KURCZ 1962. 335.

77 „(...) auctoritate domini pape vobis firmiter iniungentes”. ÁÚO I. 344.

78 „(...) quatenus predictam excommunicationis sententiam in ipsos plene et firmiter faciatis observari, et a vobis arcibus evitari, ne censura ecclesiastica videatur omnino contempti”. ÁÚO I. 344.

79 „Sciat eciam vestra universitas, quod sub eadem forma domino episcopo Vesprimiensi tanquam ordinario scripsimus, rogantes diligenter eundem, et auctoritate domini pape firmiter iniungentes, ut per se et per suos subditos ipsam sententiam firmiter faceret observari, et ab omnibus arcibus evitarentur”. ÁÚO I. 344.

80 Ebben az esetben tehát konkrét szövegszerű átvételről, azaz direkt pápai hatásról beszélhetünk. További példák magyarországi címzetteknek küldött pápai oklevelekből: „(...) tamdiu appellatione remota excommunicatum publice nuntietis et faciatis ab omnibus artibus evitari, donec passis iniuriam satisfecerit competenter, et cum vestrarum testimonio litterarum ad Sedem venerit Apostolicam absolvendus”. ÁÚO I. 317–318., DF 206 951, POTTHAST 9860. sz. „(...) et cum eorumdem Iudicum litterarum testimonio venirent ad Sedem Apostolicam absolvendi”. THEINER I. 227. sz., POTTHAST 9965. sz., RGIX II. 2681. sz.

„(...) *ut per se et per suos subditos ipsam sententiam firmiter faceret observari, et ab omnibus arccius evitarentur, donec eisdem abbati et conventui satisfacerent, et cum nostrarum testimonio litterarum ad Sedem accederent Apostolicam absolventi.*”

(ÁÚO I. 344.)

„(...) *dictos sacrilegos tamdiu appellatione remota excommunicatos publice nuncietis et faciatis ab omnibus arctius evitari, donec passis iniuriam satisfecerint competente, et cum vestrarum testimonio litterarum ad Sedem venerint Apostolicam absolventi, invocato ad reprimendam eorum maliciam si opus fuerit auxilio brachii secularis.*”

(DF 206 955, POTTHAST 9968. sz., ÁÚO I. 335.)

A következőkben egy olyan esetet vizsgálunk meg részletesebben a hozzá tartozó oklevelek révén, amelyben különböző alacsonyabb szintű kiküldöttek (*subdelegati*) vettek részt.⁸¹ A helyettesek alapvetően két csoportra oszthatók aszerint, hogy pápai kiküldött bírók vagy pápai legátusok bízták meg őket, továbbadva feladataik egy részét vagy egészét.⁸² A legátus meghatalmazása kötelező jellegű volt, amennyiben pápai megbízásának körzetében, provinciájában adta azt.⁸³ Hatáskörüket, illetékességüket és joghatóságuk korlátait tekintve nem találkozhatunk egységes véleménnyel a különböző kánonjogászok műveiben.⁸⁴ Jelen esetben azonban az általuk kiadott iratanyag formuláit elemezzük, különös tekintettel autoritásuk kifejezésére. Helyettes kirendelése alapvetően több okból történhetett: a bírók leterheltsége, vonakodása miatt, esetleg földrajzi megfontolásból.⁸⁵

Az első példát a tatai és a zabori apát, illetve János, győri kanonok megbízása adja, akiket 1230 áprilisában⁸⁶ a Fábián lovag elleni vizsgálattal⁸⁷ bízott meg Egyed pápai káplán és alszerpap.⁸⁸ Egyed ebben az ügyben teljes bizonyossággal pápai kiküldött bírónak tekinthető,⁸⁹ így felhatalmazottai ezt a delegált joghatóságot kapták meg.⁹⁰ Szerencsére a szubdelegáltak egy 1231. december 25-e után kelt jelentése is ismert, amelyet – kissé meglepő módon – közvetlenül a pápának címeztek.⁹¹

81 Vö. FIGUEIRA 1991. 56–58.; FIGUEIRA 1986a. 531–536., 539–540., 546., 573–574.; FIGUEIRA 1989. 194–195.; HAGENEDER 1967. 32.; HERDE 1970. 200–201.; WEISS 2003. 347–348.; KISS 2007. 124. és III. Ince egy oklevele: RI VII. 29. sz.

82 Vö. FIGUEIRA 1991. 56–58. Egy hasonló szubdelegálás: „(...) *excipiendo proposuit, quod B. et procuratores iamdicti tam ab eisdem iudicibus et subdelegatis ipsorum, quam pro eo*”. THEINER I. 263. sz., POTTHAST 10232. sz., RGIX II. 3304. sz. [Kiemelés tőlem – B. G.]

83 FIGUEIRA 1991. 67.

84 Vö. FIGUEIRA 1991. 69–71.

85 Lásd FIGUEIRA 1991. 69–71.

86 MARSINA I. 264–265.

87 Lásd HEGEDÜS 2014. 39–40.

88 Egyedre vonatkozóan lásd BARABÁS 2011. 45–51.

89 Vö. BARABÁS 2013b. 70–71.

90 „(...) *quare auctoritate domini pape, qua fungimur, firmiter vobis mandamus, quatenus*”. MARSINA I. 264–265. Vö. FIGUEIRA 1991. 57., 60–61., 69–71.

91 DF 206 915, MARSINA I. 269–270.

Az oklevél *inscriptio*ja a pápai címzés mintáját követte,⁹² az *intitulatio*ban azonban a kiállítók csak egyházi címeiket használták, és felhatalmazásukra csak Egyed levelének átírása utal a szövegben.⁹³ Az oklevél kontextusa nem tekinthető különösen részletesnek, az átírás mellett a megvádolt lovag nyilatkozatát tartalmazza csak, amelyet a szokásos szavakkal vezettek be.⁹⁴ Végezetül kifejezésre juttatták azon véleményüket, mely szerint Fábián viselkedése miatt feltehetően nem lesznek képesek az ügyben további előrehaladást elérni, ezért visszaküldik az ügyet a Szentszéknek.⁹⁵ Míg ez utóbbit kifejezetten aláztos stílusban fogalmazták (*ad pedes sanctitatis vestre*), a szöveg egészét inkább az egyszerűség jellemzi, és leginkább a delegált bírók iratait követi. A helyettesek oklevele tehát arra szolgál például, hogy a rendelkezésre álló pápai, de legalábbis szentszéki meghatalmazottakhoz tartozó iratok nem feltétlenül eredményezték a formulák felhasználását.

Ezzel természetesen az ügy nem zárult le, olyannyira, hogy később ismét alacsonyabb rendű küldöttek kapták meg a joghatóságot. Pecorari Jakab bíboros-legátus ugyanis 1234. február 27-én a nyitrai püspököt és esperest bízta meg az eljárás további folytatásával.⁹⁶ A felhatalmazottak ugyanazon a napon kiadott oklevele is ismert.⁹⁷ Mivel az előző esettel ellentétben itt egy legátusi szubdelegálásról beszélhetünk,⁹⁸ joghatóságuk ennek megfelelően kiterjedtebb volt a korábnál. Oklevelében Jakab is rámutatott saját szerepére, ami miatt szorosán véve nem a pápai tekintély (*apostolica auctoritate*) biztosította megbízottai joghatóságát.⁹⁹ A legátus iratának záradéka a pápai delegálások mintáját követte, és engedélyezte a szubdelegáltaknak, hogy egyikük akadályozottsága esetén a másik tovább folytathassa az eljárást,¹⁰⁰ a kánonjognak és a bírói gyakorlatnak megfelelően.¹⁰¹

A meghatalmazottak oklevele a korábbival összehasonlítva számos eltérést mutat, mivel ezúttal nem IX. Gergely pápa volt a címzett. Az irat célja a meghozott egyházi fenyítékek végrehajtásának a biztosítása volt,¹⁰² így a nyitrai püspök az esperessel együtt

92 „*Sanctissimo patri ac domino G., Dei gratia sacrosancte Romane ecclesie summo pontifici (...)*”. MARSINA I. 269–270.

93 „*E et G. abbates de Thata et de Zubur, et I. canonicus Geuriensis, promptissimum famulatum, ad omnia et pedum oscula bonorum. Ex parte magistri E., subdiaconi et capellani vestri, cum esset in Ungaria recipimus litteras in hunc modum*”. MARSINA I. 269–270. [Kiemelés tőlem – B. G.] Különösen fontos az aláztossági formula.

94 „*Termino itaque a nobis dicto Fabiano assignato ad equequendum mandatum nobis iniunctum, nuncius eiusdem Fabiani ad peresntiam nostram veniens appellavit in hunc modum (...)*”. MARSINA I. 269–270.

95 „*Nos vero videntes dictum Fabianum et complices suos paratos modis omnibus nobis resistere, dictam causam ad pedes sanctitatis vestre remisimus (...)*”. MARSINA I. 269–270.

96 DF 206 934, ÁÚO I. 310–312.

97 DF 206 938, MARSINA I. 315.

98 FIGUEIRA 1991. 56–58., 69–71.; FIGUEIRA 1986a. 531–536., 539–540., 546., 573–574.; FIGUEIRA 1989. 194–195.; HAGENEDER 1967. 32.; HERDE 1970. 200–201.; WEISS 2003. 347–348.; KISS 2007. 124.; és III. Ince egy oklevele: RI VII. 29. sz.

99 „*Unde discrecioni vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus si idem Fabianus premissa, et que in suis litteris continentur, quarum tenorem presentibus litteris inseri fecimus de vuerbo ad verbum, non observaverit ut promisit, auctoritate nostra sepe dictum Fabianum denunciatis excommunicationis vinculo innodatum, credentes super hoc simplici verbo sine sacramento*”. ÁÚO I. 310–311. [Kiemelés tőlem – B. G.]

100 „*Quod si non omnes hiis exequendis potueritis interesse, alter vestrum ea nichilominus exequatur*”. ÁÚO I. 312.

101 Vö. HERDE 1970. 200.; HERDE 2002. 34.

102 Vagyis nem bírói feladatot láttak el.

a kalocsai érsekhez és szuffragáneos püspökeihez fordult. Értesítették őket Fábíán kiközösítéséről, illetve felhívták figyelmüket az ítélet érseki tartományban történő nyilvános kihirdetésének fontosságára. A szöveg formuláit tekintve elsőként az *intitulatio* emelhető ki, mivel a korábbi esethez hasonlóan itt is csak az egyházi címekkel találkozhatunk, a felhatalmazás kifejezését Jakab legátus levelének az átírása szolgálta.¹⁰³ Az eset előtörténetének leírása nem tartalmazza a pápai oklevelek megfelelő szóhasználatát,¹⁰⁴ de ismerteti a kiközösítés okát. Az oklevél egy figyelmeztetéssel végződik, amely szerint a címzetteknek törekedniük kell az ítélet végrehajtására.¹⁰⁵ Az előzőleg érintett delegáláshoz képest a szövegben kevés olyan szöveghely található, amely pápai – vagy legátusi – hatást tükrözne. Mindazonáltal ezen két példa alapján elhamarkodott lenne levonni azt a következtetést, hogy a szubdelegáltak okleveleire általában kevésbé lenne jellemző a pápai hatás, mint a kiküldött bírók esetében.

Már csak azért sem, mivel a következő oklevelek már jóval több párhuzamot tartalmaznak. A pannonhalmi apátság és népei közötti perben¹⁰⁶ ugyan Pecorari Jakab legátus választott bíróként vett részt, de magyarországi egyháziak képviselték őt az eljárás során, így legátusi megbízottnak számítottak.¹⁰⁷ Az első ezzel kapcsolatos oklevelet 1233. április 20-án adták ki.¹⁰⁸ Ez alapján Enoch, egy domonkos szerzetes, Cognoscens esztergomi olvasókanonok,¹⁰⁹ valamint Albeus honti esperes¹¹⁰ voltak a legátus delegáltjai, akiknek személyéről a peres felek is egyezsége jutottak.¹¹¹ Az említett oklevél szövegében csupán egyetlen utalás található arra nézve, hogy kiállítói a kijelölt bírók voltak, ti. a *corroboratió*ban, mely szerint az ő pecsétjükkel is megerősítették az iratot,¹¹² és így a felek egyezségét.

¹⁰³ „*I. divina miseratione episcopus Nitriensis, et magister, archidiaconus eiusdem loci, revereciam tam debitam quam devotam cum oracionum suffragiis. Vestra noverit paternitas litteras domini legati I., electi Prenestini, recepisse sub hac forma (...)*”. MARSINA I. 315.

¹⁰⁴ „*(...) in causa que vertebatur inter (...) ex una parte, et (...) ex altera*”. MARSINA I. 315.

¹⁰⁵ „*(...) cum uxora et familia sua contra suum iuramentum hactenus indebite commoratur et sic in sententiam excommunicationis latam inciderit ipso facto, auctoritate, qua fungimur, ipsum excommunicatum denunciavimus, mandantes paternitati vestre, ut ipsum excommunicatum evitetis et facitatis a vestris subditis arcus evitari, ne censura ecclesiastica videatur omnio contempni*”. MARSINA I. 315.

¹⁰⁶ A per ismertetésére lásd BARABÁS 2012. 63–67.

¹⁰⁷ Vö. FIGUEIRA 1991. 56–58., 69–71.; FIGUEIRA 1986a. 531–536., 539–540., 546., 573–574.; FIGUEIRA 1989. 194–195.; HAGENEDER 1967. 32.; HERDE 1970. 200–201.; WEISS 2003. 347–348.; KISS 2007. 124. A bíboros-legátusok jogosítványairól: ZEY 2008. 85., 92., 99–106.

¹⁰⁸ DF 206 924, ÁÜO VI. 533–534.

¹⁰⁹ KOLLÁNYI 1900. 9.; KÖRMENDY 2007. 172.

¹¹⁰ Albeus később az esztergomi érsek küldöttként járt a pápai udvarban. Lásd KISS 2013. 136.

¹¹¹ „*(...) compromiserunt in fratrem Enoch ordinis predicatorum, et magistrum Albeum archidiaconum Hontensem, et magistrum Cognoscetem canonicum Strigoniensem et capellanum domini Jacobi Prenestini electi, Apostolice Sedis largati, tunc inquisitores predicti monasterii ex mandato domini legati predicti de omni lite vel litibus, discordiis, controuersiis, iniuriis, violenciis vel rixis et de omnibus causis, quas haberent vel habere possent tanqua in arbitros compromissarios arbitratores seu amicales compositores*”. ÁÜO VI. 533–534. [Kiemelés tőlem – B. G.]

¹¹² „*Ad maiorem vero rei vel negotii firmitatem nos iam predicti Inquisitores, abbates, conventus, et principales iobagionum et populorum capitanei suprascripti onmia suprascripta perlecta et intellecta sigillorum nostrorum munimine fecimus roborari*”. ÁÜO VI. 534. [Kiemelés tőlem – B. G.]

A szöveg szerkezeteivel kapcsolatban elsőként a *protocollum* emelhető ki, amely egy *invocatio*val kezdődik (*In Christi nomine amen*), azonban a dátummal folytatódik (*Anno ab incarnatione Domini millesimo CC XXXIII., Indiccione V. XII. kalendas maii*). Ez ugyan összevethető a közjegyzői iratokéval, de a későbbiekben ez a tendencia nem folytatódott, hiányzik továbbá a pápa és pontifikátusi évének az említése, valamint a jegyző kézjegye is, így nem beszélhetünk ebben az esetben a közjegyzői oklevél magyarországi megjelenéséről.¹¹³ Ugyanakkor maga a jelenség nem hagyható említés nélkül, mivel valószínűleg azon pápai jegyzők hatását mutatja, akik Egyed és Jakab társaságában érkeztek Magyarországra.¹¹⁴ A megszokott sorrend felbomlása mellett a datálás formája is figyelmet érdemel, amely valószínűleg pápai hatásra a Julián naptár alapján rögzített napi pontossággal történt.¹¹⁵ Ez a gyakorlat ez idő tájt jelent meg Magyarországon, s bár ismertek korábbi példák is,¹¹⁶ Jakab legátus tevékenysége is minden bizonnyal szerepet játszott elterjedésében.

A *contextussal* összefüggésben a pereskedő felek leírása mellett¹¹⁷ a bírók személye érdemel említést. Ők ugyanis kiküldött helyett választott bírakként címezték magukat, bár magát a feladatot elsőként bizonyosan Jakabtól kapták.¹¹⁸ Az *arbitri* szóhasználat és az *amicabiles compositores* meghatározás egyrészt a pápai oklevelek – vagyis a *stilus curiae*¹¹⁹ – hatására vezethető vissza,¹²⁰ bár a helyi bírósági gyakorlatban is ismertek voltak például az *arbitri iuris* és a *compromissarii* hivatalok.¹²¹ Mindazonáltal Jakab legátus érintettsége miatt jelen esetben valószínűbb a pápai stílus hatása. Megemlíthető továbbá a delegált bírók okleveles gyakorlata is, hiszen a megegyezéseket általában hasonló módon írták le (*controversia (...) in hunc modum amicabili compositione sapita est*).¹²² Ki kell még térni a lehetséges egyházi fenytékek meghatározására, mivel a bírák fel voltak hatalmazva bizonyos helyzetekben a kiközösítés alkalmazására is.¹²³

A következő oklevél 1233. június 1-jén kelt,¹²⁴ ebben a felek a bírák személyét illető megállapodása került megújításra. Megegyeztek továbbá arról, hogy a meghatározott pontokon kívül nem élnek újabb panasszal. Az előzővel összehasonlítva a *corroboratio* hiánya tűnik fel elsőként, így a kiadók pecsétjére való utalás is elmarad. A pereskedők ugyanakkor kötelezték magukat, hogy követni fogják a jogos ítéletet.¹²⁵ Az oklevél datálása ezúttal

¹¹³ Vö. CSUKOVITS 2008. 70–73.

¹¹⁴ CSUKOVITS 2008. 58.; ÉRSZEGI 1989. 70–71.; SOLYMOSTI 2006a. 41.

¹¹⁵ „XII. kalendas maii”. ÁÚO VI. 533.

¹¹⁶ Például a garamvölgyi apát 1225. január 24-én kelt oklevele. DL 117, ÁÚO XI. 191–192.

¹¹⁷ „(...) pro se (...) ex una parte, et pro se personaliter, et pro (...) supradictis ex altera”. ÁÚO VI. 533.

¹¹⁸ „(...) tunc inquisitores predicti monasterii ex mandato domini legati predicti de omni lite vel litibus, discordiis, controversiis, iniuriis, violenciis vel rixis, et de omnibus causis, quas haberent vel habere possent, tanquam in arbitros compromissarios, arbitratores, seu amicabiles compositores”. ÁÚO VI. 534.

¹¹⁹ Vö. FRENZ 1986. 35–37.

¹²⁰ Pl. „(...) sub ea forma compositio amicabilis intervenit”. THEINER I. 206. sz., POTTHAST 9374. sz., RGIX I. 1479. sz. többek között.

¹²¹ Lásd KISS 2007. 124.

¹²² MÜLLER 2003. 360.

¹²³ „(...) sub sententia et pena excommunicacionis, tunc ab eis imposita et lata”. ÁÚO VI. 534.

¹²⁴ DF 206 930, ÁÚO VI. 535–536.

¹²⁵ „(...) que contra veniret parti arbitrium seu compositionem servanti, quod quicquid ipsi dixerint, laudaverint, preceperint, arbitrati fuerint, pronunciaverint vel composuerint, totum omnino ratum firmumque habebunt, facient et observabunt, emelgabunt et in nullo ullatenus contradicent, renunciantes omni iuri, et legum seu

is nap szerint történt, bár a *protocollum*ban és némileg módosítva szerepel.¹²⁶ Ugyanitt nevezték meg magukat a bírák is, mégpedig *Cognoscent* a kánonjog doktoraként.¹²⁷ Az esztergomi kanonok tudományos fokozatának hangsúlyozása utal a jogi képzettség jelentőségére a kiválasztásban és a bírók elfogadásában.¹²⁸ Az ítélet öt nappal később, június 6-án született meg.¹²⁹ Az oklevél *narratio*ja nem tartalmaz újdonságokat a korábbiakkal összehasonlítva. A *dispositio*ban azonban megjelenik a bírák önmegnevezése a rendelkezések bevezetésében.¹³⁰ Az egyes pontok ismertetése közben többször utalnak a felek által bemutatott, Miklós nádor által hozott régebbi ítélet¹³¹ és bizonyos privilégiumok¹³² figyelembe vételére. *Cognoscent* és *Enoch* hivatkozott továbbá arra is, hogy tevékenységük a békét szolgálta (*pro bono pacis*).¹³³ Ez a megfogalmazás politikai-teológiai előképekre vezethető vissza, bár *Rufinus* művének közvetlen felhasználása nem bizonyítható és nem is valószínű.¹³⁴

A szöveg tartalmaz egy *sanctio negativá*t is, egyházi (*spiritualia*) és világi (*temporalia*) résszel,¹³⁵ amely szintén pápai hatásnak tekinthető, viszont *corroboratió*t nem, ami a magyarországi gyakorlatot figyelembe véve igen feltűnő.

Az ítélet azonban nem a per utolsó lépését jelentette, ahogyan azt a legátus 1234. február 2-án kiadott oklevele bizonyítja.¹³⁶ Jakab ebben a klerikusok szerepére is utalt, vizsgálóként és az ítélet meghozóiként nevezve meg őket.¹³⁷ (A bírák neve Jakab legátus

canonum auxilio". ÁÚO VI. 536.

¹²⁶ „(...) *anno ab Incarnacione Domini millesimo ducentesimo trigesimo tercio, die kalendarum junii indicione sexta*". ÁÚO VI. 536.

¹²⁷ „(...) *compromiserunt in fratrem Enoch ordinis predicatorum et magistrum Cognoscentem legum doctorem canonicum Srigrioniensem, tamquam in arbitros vel arbitratos, et amicabilem compositos, promittentes partes sub pena infrascripta, ratum se habituras omnino quicquid dixerint, arbitrati fuerint, vel composuerint seu preceperint*". ÁÚO VI. 536. [Kiemelés tőlem – B. G.]

¹²⁸ Vö. MÜLLER 2008a. 120–121.

¹²⁹ DF 206 937, ÁÚO VI. 538–544.

¹³⁰ „*Nos supradicti frater Enoch et magister Cognoscent, per ea, que vidimus et cognovimus, pronunciamus, arbitramur, laudamus precipimus amicablem, componentes de partium voluntate spontanea et consensu expresso, et pro bono pacis*". ÁÚO VI. 541.

¹³¹ Lásd ZSOLDOS 2011. 18.

¹³² „(...) *sicut continetur in privilegio vel sententia Nicolai quondam comitis palatini, et quod ipsi udvornici teneantur unoquoque mense dare, et dent filum ad unum rete usonis, et portare ad dictum monasterium, et dare panem interim parantibus retia, quia sic invenimus scriptum in privilegio vel sententia predicti comitis nobis ab utraque parte editum vel editam*". ÁÚO VI. 541–542.

¹³³ „*Nos supradicti frater Enoch et magister Cognoscent, per ea, que vidimus et cognovimus, pronunciamus, arbitramur, laudamus precipimus amicablem, componentes de partium voluntate spontanea et consensu expresso, et pro bono pacis*". ÁÚO VI. 541. [Kiemelés tőlem – B. G.]

¹³⁴ Vö. KONDOR 1999. 87–90., 94–105., 108–116.

¹³⁵ „*Hec omnia supradicta nos predicti compromissarii et amicabilem compositos ita arbitramur et precipimus, volumus et laudamus pro bono pacis amicablem componentes, manere penitus semper illibata, sub pena excommunicationis, et sub pena centum marcarum argenti solvenda a parte, que violaret aliquid de predictis partem (sic) fidem servant. Et hec omnia ita arbitramur, componimus, laudamus et precipimus que que intemerata servari, nec quidquam in fraudem horum ab aliqua partium attentetur*". ÁÚO VI. 543–544.

¹³⁶ DF 207 097, ÁÚO VI. 553–554.

¹³⁷ „(...) *non observaverunt arbitrium seu laudum latum per fratrem Enoch ordinis predicatorum et magistrum Cognoscentem capellanum nostrum, tunc inquisitorem ecclesie Sancti Martini*". ÁÚO VI. 553.

több másik oklevelében is feltűnik, Enoch például egy 1234. március 8-án kelt iratban¹³⁸ a bíboros két segítőjének egyikeként.¹³⁹ Cognoscens esztergomi olvasókanonok pedig tevékeny részese volt a beregi egyezmény létrehozásának.¹⁴⁰

A továbbiakban az egyházi oklevelekről egy világra, mégpedig II. András fiának, Kálmán hercegnek az iratára térünk át. E levél különösen fontos kutatásunk szempontjából, mivel a herceg a templomos lovagrend szlavóniai provinciájával folytatott peréhez kapcsolható, amely esetében többször is történt pápai delegálás.¹⁴¹ A kérdéses uralkodói oklevelet 1231-es dátummal állították ki, és a per korábbi eseményeit beszéli el, illetve ismereti a Kálmán által a rendnek adott privilégiumot is. Az első figyelemfelkeltő rész rögtön itt található, mivel a szöveg a templomosoknak nyújtott különjogokkal kapcsolatban a herceg autoritását a pápai mintához hasonlóan fejezi ki,¹⁴² s szintén hasonló a korábbi pápai intézkedések ismertetése. A kiküldött bírák megbízólevele ugyan nem ismert, így nem tudjuk, volt-e konkrét átvétel, azonban ezen rész megfogalmazása arra enged következtetni, hogy az iratot felhasználták Kálmán kancelláriájában.¹⁴³ Ez az oklevél tudósításával is alátámasztható, mely szerint a rend képviselői átadták a megfelelő okiratokat.¹⁴⁴ A pápai delegált eljárás esetében tehát egy uralkodó okleveles gyakorlatára is hatással lehettek a pápai oklevelek, melyek tekintélye a diplomatikai hatás mellett nagyban befolyásolta a pereskedés kimenetelét is.¹⁴⁵

¹³⁸ Szintén Bertalan pápai *scriniarius* állította ki. DF 206 936.

¹³⁹ DF 206 935, ÁÚO I. 325–330. A másik Saul nyitrai esperes, aki korábban a pannonhalmi apátság és a fehérvári prépostság közötti perben viselt bírói méltóságot. „(...) *de bona voluntate compromiserint in nos Jacobum miseratione Divina Prenestinum electum Apostolice Sedis legatum, et fratrem Enoch ordinis predicatorum, et magistrum Saulum archidiaconum Nitriensem de omnibus questionibus*”. ÁÚO I. 325.

¹⁴⁰ Lásd BÓNIS 1963. 195.

¹⁴¹ Lásd KOSZTA 2007. 30.

¹⁴² „(...) *ut proposito sue devotionis, regali gratia et virtute securi, tranquilla pace regi Christo deserviant, auctoritate nostra constituimus, ut nullus dux, nullus banus, nullus comes, vel baiulus, nec aliquis alius in ducatu nostro Sclavonie descensum*”. FEJÉR III/2. 232., RD 8. sz. [Kiemelés tőlem – B. G.]

¹⁴³ Az oklevél ezen részét teljes hosszában adjuk közre, mivel ezáltal jobban láthatók a lehetséges kapcsolódási pontok. „(...) *monitione premissa, ut possessiones universas, quas ab ipsis receperamus, et de quibus ipsos minus iuste spoliavimus, reddamus universas, de damnis illatis, et irrogatis iniuriis, tam a nobis, quam a subditis nostris satisfactionem condignam exhibendo. Ceterum, quum iidem fratres ex parte alia litteras super hoc exsequatorias auctoritate apostolica ad venerabiles patres, Ugrinum, Dei gratia, Colocensem archiepiscopum, Bartholomeum Quinqueecclesien. et Zagrabiensem, episcopos obtinerent, qui nos ad premissas possessiones ablatas restituendas per censuram ecclesiasticam coecerent, quod ex instrumentis dictorum exequutorum ad nos directis, exstitit liquido manifestum, nos pacem litibus preponere cupientes, et mandatis apostolicis, quantum possumus et tenemur, diligenter in omnibus obedire, preterea personas ecclesiasticas cum omnibus bonis suis, religiosas maxime, que se carnis concupiscentiis ac voluptatibus crucifigentes abdicarunt, prout regiam decet excellentiam, protegere, nec ipsas indebite molestare, multis iudiciis a nobis super restitutione predictarum possessionum ab ipsis requisitis obtentis, tandem deliberato cum iobbagionibus nostris consilio, dictis fratribus possessiones ablatas in integrum restitui decrevimus, et restituimus universas, isto quidem tenore subiuncto, quod dicti magister et fratres obligaverunt se nomine suo, ac successorum suorum, domum suam, et insuper concesserunt, quod de damnis illatis et irrogatis sibi iniuriis, occasione rerum ac possessionum*”. FEJÉR III/2. 233–234. [Kiemelések tőlem – B. G.]

¹⁴⁴ „(...) *magister et fratres domus militie templi, per Hungariam et Sclavoniam constitute, ad nos litteras apostolicas dedissent, per quas nobis a domino papa precipiendo mandabatur*”. FEJÉR III/2. 233. [Kiemelés tőlem – B. G.]

¹⁴⁵ Az ellentétet tekintve ismert egy további Magyarországon kiállított oklevél, a pécsi káptalan irata azonban nem tartozik a pápai eljáráshoz. DF 280 267. Lásd KOSZTA 1998. 122.

Egy további forráscsoportot is vizsgálat alá kell még vennünk, amely ugyan nem kapcsolódik közvetlenül a magyarországi bírói eljárásokhoz, de bizonyos érintkezési pontok mégis figyelmet érdemelnek. Egyed pápai káplán és alszerpap okleveleit azonban nem elemezzük részletesen, mivel esetében garantált a pápai írásbeliség hatása és a kánoni normák figyelembe vétele. Ugyanakkor több példa is ismert, amikor a pápai küldöttel magyarországi egyháziak is együttműködtek, az Egyeddel és munkatársaival – például Bertalan pápai *scriniarius*szal¹⁴⁶ – végzett közös munka pedig megfelelő alkalmat biztosított a pápai hatások érvényesülésére. A bírótársként tevékenykedő magyar klerikusok ugyanis közelebbről is megismerhették a pápai eljárások jogi és gyakorlati oldalát, illetve az oklevelek kiállításának¹⁴⁷ elméletét és gyakorlatát.¹⁴⁸ Egyed pápai káplán oklevelei maguk is fontosak ebből a szempontból, mivel egyes büntető záradékok, a pápa pontifikátusa szerinti datálás és a római naptár használata is hatással volt a magyarországi okleveles gyakorlatra.¹⁴⁹

Az első személy, Manasses a Pannonhalma és a johanniták közötti említett per után¹⁵⁰ többször is feltűnt Egyed oldalán. Része volt például az apátság és a fehérvári káptalan közötti egyezség létrejöttében.¹⁵¹ Az erről 1229. július 6-án kelt oklevél¹⁵² egyik pecsételője is ő volt.¹⁵³ A pápai káplán egy 1230. július 8-án kiállított oklevelében¹⁵⁴ Manasses mellett más magyarországi egyháziak is megjelentek bíróként és Egyed tanácsadóiként a pannonhalmi apátság és a veszprémi káptalan közötti perben: Ubaldus és Helies, az esztergomi Szent Tamás- és a Szent Lőrinc-egyházak prépostjai.¹⁵⁵ A jogi képzettség hangsúlyozása, amely magyarországi oklevelekben sem volt ismeretlen, annak a bírák kiválasztásában játszott szerepére utalhat.¹⁵⁶ Az említett klerikusokon kívül ugyan találkozhatunk más nevekkel is, azonban kizárólag tanúként feltüntetve,¹⁵⁷ vagyis csak távolról kerültek kapcsolatba a pápai küldött írásbeliségével.

¹⁴⁶ Vö. CSUKOVITS 2008. 58.; ÉRSZEGI 1994. 53.; ÉRSZEGI 1989. 70–71.; SOLYOSI 2006a. 41. és ÁÚO I. 266–267., DF 206 901; ÁÚO I. 278–281.; DF 200 629; FEJÉR VII/1. 240–248.

¹⁴⁷ Vö. ELZE 1950. 157–158., 175–180.

¹⁴⁸ Egyed másik írnoka Crescius volt, akinek a neve több más oklevélben is megtalálható. DF 200 629, ÁÚO I. 281.; DF 206 906. Vö. SOLYOSI 2006a. 41–43.; CSUKOVITS 2008. 58.

¹⁴⁹ Pl. „*Et hec omnia suprascripta statuimus et precipiendo mandamus ab utraque parte firmiter observari sub pena predicta, qua soluta hoc arbitrium in sua semper maneat firmitate*”. ÁÚO I. 281. „(...) anno Incarnacionis Christi millesimo ducentesimo vicesimo nono, pontificatus domini Gregorii noni pape anno tertio, mense julio, die sexta”. ÁÚO I. 268.

¹⁵⁰ DF 206 884, ÁÚO I. 222.

¹⁵¹ Lásd BARABÁS 2012. 67–68.

¹⁵² DF 206 901, ÁÚO I. 266–268., MARSINA I. 248–249.

¹⁵³ „*Ad maiorem autem cautelam presentes litteras fieri fecimus sigilli nostri et sigillorum magistri Manasses archidiaconi de Saswar et canonici Strigoniensis, et abbatis et conventus Sancti Martini, et prepositi, et capituli Albensis munimine roboratas*”. ÁÚO I. 268.

¹⁵⁴ DF 200 629, ÁÚO I. 278–281.

¹⁵⁵ „*Nos igitur de consilio iurisperitorum scilicet Ubaldi prepositi Sancti Thome, magistri Helie prepositi Sancti Laurentii, et magistri Manasses archidiaconi de Saxwar, consiliariorum de voluntate utriusque partis ad consilium electorum, statuimus et arbitrando pro bono pacis precipimus sub pena (...)*”. ÁÚO I. 280–281. [Kiemelés tőlem – B. G.]

¹⁵⁶ Ki kell emelni azonban, hogy Magyarországon a *magister* cím nem minden esetben jelölhetett csak egyetemi végzettséget, egy bizonyos egyházi jövedelemadó birtokosait is érthették alatta, akik döntően székesegyházak kanonokjai közül kerültek ki. THOROCZKAY 2014. 326. Vö. RÁCZ 2000.

¹⁵⁷ Pl. „*Presentibus Laurentio magistro predicti hospitalis, Euerardo cellarario Pelisiensi, Gerardo priore Sancte Marie de Campis, et fratre Bernardo, magistro Johanne, magistro Petro Ungaro, et magistro Bartholomei clericis ipsius magistri Egidii, et Alberto eiusdem dapifero et (...) monacho de Clus, et magistro Jacobo physico, canonico*

A pápai kiküldött bírósági eljárásokkal kapcsolatban kiállított iratokra vonatkozóan a forráshelyzet nem enged meg általános érvényű megállapításokat. Az egyes esetek vizsgálata azonban lehetővé teszi, hogy összegzésképp kiemeljünk bizonyos sajátosságokat, például a per előzményeinek és alaphelyzetének a *narratió*ban történő ismertetésével, az átírt oklevelek bevezetésével, a meghatalmazottak önmeghatározásával és – mindenekelőtt – a rájuk ruházott pápai hatalom, autoritás leírásával kapcsolatban. Ezen szöveghelyek alapján ugyanis a tárgyalat oklevélcsoport esetében szinte teljes bizonyossággal számolhatunk a szentszéki írásbeliség közvetlen hatásával, sőt, pápai oklevelek gyakorlati felhasználásával is, vagyis a kiinduló feltevés alátámasztható a kutatás által. Az oklevelezésre gyakorolt hatás mellett a közvetlen kapcsolat a pápai tekintély hangsúlyozását, és így jelentőségének felértékelődését is eredményezte. Mindez gyakorlatilag a pápai bírói megbízásoknak, utasításoknak és ítéleteknek köszönhető, amelyek a kiküldött bíróság rendszerének terjedésével a bírák mellett közvetlenül hatottak, illetve hathattak a pereskedő felekre is. Saját oklevelek kiállításakor ugyanis felhasználták a pápai diplomák megfelelő részét, formulákat parafrázáltak, vagy akár szó szerint át is írták azokat. A legátusokkal, pápai küldöttekkel együttműködő magyarországi egyháziak szintén a hatás továbbítóiként funkcionáltak, ami a 13. század húszas éveinek végétől különösen jelentős volt.¹⁵⁸

FORRÁSOK

- ÁÚO *Árpádkori új okmánytár. Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus.* Vols. I–XIII. Közzéteszi: Wenzel G. Pest/Budapest, 1860–1889.
- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Mohácselőtti gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár.
- FEJÉR *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Ed. G. FEJÉR, Georgius. Vols. I–XI. Budae, 1829–1844.
- LE *Liber extravagantium decretalium.* Ed. FRIEDBERG, Emil. In: *Corpus Iuris Canonici.* Vol. 2. Leipzig, 1881. (Reprint: Graz, 1959.)
- MARSINA *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae.* Ed. MARSINA, Richard. Vols. I–II. Bratislava, 1971–1987.
- MREV *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára.* I–IV. Szerk. FRAKNÓI Vilmos – LUKSICS József. Budapest. 1896–1907.

Sancti Thome Strigoniensis”. ÁÚO I. 281.

¹⁵⁸ Lásd BARABÁS 2012. Meg kell még említeni Cívittella János és a pilisi apát pápai megbízását, amellyel kapcsolatban azonban nem maradt fenn további forrás. Lásd BÓNIS 1963. 194–196.

- POTTHAST POTTHAST, August: *Regesta Pontificum Romanorum*. Vol. 1. Graz, 1957.
- PRESSUTTI PRESSUTTI, Petrus: *Regesti del Pontefice Onorio papae III. Dall' anno 1216 all' anno 1227*. Tom. I–II, Romae, 1888.
- RA *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Szerk. SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván. Vols. I–II/1–4. Budapest, 1923–1987.
- RD *Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica. Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette ZSOLDOS Attila. Budapest, 2008.
- RGIX *Les registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape publiées et analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican*. Ed. AUVRAY, Lucien. Toms. I–IV. Paris, 1890–1955.
- RI *Die Register Innocenz' III*. Band I–XI. Hrsg. HAGENER, Othmar. Graz, 1964–2010.
- THEINER *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*. Ed. THEINER, Augustinus. I–II. Romae, 1859–1860.

IRODALOM

- ALMÁSI 1993 ALMÁSI Tibor: Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 5. (1993):1–2. 129–141.
- BARABÁS 2011 BARABÁS Gábor: „*Ecce dilectum filium*”. Pápstliche Urkunden in Bezug auf die Legationen in den zwanziger Jahren des 13. Jahrhunderts. In: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*. Vol. VI. Eds. FONT Márta – KISS Gergely – FEDELES Tamás. Pécs, 2011. 32–52.
- BARABÁS 2012 BARABÁS Gábor: Enoch domonkos szerzetes és Cognoscens esztergomi olvasókanonok bírói működése az 1230-as években. Adalékok a pápai kiküldött bíróság magyarországi történetéhez. In: „*Köztes-Európa*” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2012. 59–70.

- BARABÁS 2013a BARABÁS Gábor: A pápai kiküldött bíraskodás Magyarországon a kezdetektől a 13. század közepéig. *Történelmi Szemle*, 55. (2013):2. 175–199.
- BARABÁS 2013b BARABÁS Gábor: „*Et maxime mediante viro venerabili*”. Pápai legátusok Magyarországon a 13. század első felében. A pápai képviselet fogalmi-jogi tipológiájához. In: *Korszak-határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800)*. Szerk. FEDELES Tamás – FONT Márta – KISS Gergely. Pécs, 2013. 59–74.
- BARABÁS 2014 BARABÁS Gábor: *Die Beziehungen des Papsttums und Ungarns in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (1198–1241). Päpstliche Einflussnahme – Zusammenwirken – Interessengegensätze*. Wien, 2014. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, VI.)
- BOMBI 2012 BOMBI, Barbara: The Role of Judges Delegates in England. The Dispute Between the Archbishops of Canterbury St. Augustine’s Abbey in the Thirteenth Century. In: *Legati e delegati papali: profili, ambiti d’azione e tipologie di intervento nei secoli XII–XIII*. Eds. ALBERZONI, Maria Pia – ZEY, Claudia. Milano, 2012. 221–259.
- BÓNIS 1963 BÓNIS György: Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung*, 49. (1963) 174–235.
- BRUNDAGE 1995 BRUNDAGE, James: *The Medieval Canon Law*. London, 1995.
- BRUNDAGE 2008 BRUNDAGE, James: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago – London, 2008.
- CSUKOVITS 2008 CSUKOVITS Enikő: Közjegyzők a középkori Magyarországon. In: *700 éves közjegyzőség Magyarországon. A 2008. november 27-i jubileumi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata*. Szerk. ROKOLYA Gábor. Budapest, 2008. 54–73.
- ECKHART 1910 ECKHART Ferenc: A pápai és császári kancelláriai gyakorlat hatása az árpádkori királyi okleveleink szövegezésében. *Századok*, 44. (1910):9. 713–724.
- ELZE 1950 ELZE, Robert: Die päpstliche Kapelle im 12. und 13. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung*, 36. (1950) 145–204.

- ÉRSZEGI 1989 ÉRSZEGI Géza: *Eredeti pápai oklevelek Magyarországon*. Budapest, 1989. (Kéziratos disszertáció.)
- ÉRSZEGI 1994 ÉRSZEGI Géza: Magyarországi források két évszázad pápai oklevéladásához. In: *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv*, 1. (1994) 47–56.
- FALKENSTEIN 1986 FALKENSTEIN, Ludwig: Appellationen an den Papst und Delegationsgerichtsbarkeit am Beispiel Alexanders III. und Heinrichs von Frankreich. *Zeitschrift der Kirchengeschichte*, 97. (1986) 36–65.
- FIGUEIRA 1991 FIGUEIRA, Robert C.: Subdelegation by Papal Legates in Thirteenth-Century Canon Law. Powers and Limitations. In: *Iure Veritas. Studies in Canon Law in Memory of Schafer Williams*. Eds. BOWMAN, Steven – CODY, Blanche. Cincinnati, 1991. 56–79.
- FRENZ 1986 FRENZ, Thomas: *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Stuttgart, 1986.
- HAGENEDER 1967 HAGENEDER, Othmar: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts*. Linz, 1967.
- HEGEDÜS 2014 HEGEDÜS Éva: *Uros pannonhalmi apát jogbiztosító és birtokszerző tevékenysége (1207–1242)*. Budapest, 2014. (Pannonhalmi apátok és főapátok 2.)
- HERDE 1970 HERDE, Peter: *Audientia litterarum contradictarum. Untersuchungen über die päpstlichen Justizbriefe und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*. Band I. Tübingen, 1970.
- HERDE 2002 HERDE, Peter: Zur päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung*, 119. (2002) 20–43.
- HUNYADI 2010 HUNYADI Zsolt: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary, c. 1150–1387*. Budapest, 2010.
- KISS 2007 KISS Gergely: Az egyházi kormányzat a középkori Magyarországon. In: FONT Márta – FEDELES Tamás – KISS Gergely – RAFFAYNÉ KÁLSE CZ Kata: *Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526)*. Pécs, 2007. 101–136.
- KISS 2013 KISS Gergely: *Királyi egyházak a középkori Magyarországon*. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiae in Univeritate Quinqueecclesiensi 3.)
- KOLLÁNYI 1900 KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok*. Esztergom, 1900.

- KONDOR 1999 KONDOR Márta: Rufinus De bono pacis című művének politikaelméleti vonatkozásai. *Sic Itur Ad Astra*, 2–4. (1999) 83–128.
- KOSZTA 1998 KOSZTA László: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353)*. Pécs, 1998. (Tanulmányok Pécs történetéből, 4.)
- KOSZTA 2007 KOSZTA László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). In: KOSZTA László: *Írásbeliség és egyháztörténet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged, 2007. 23–44. (Capitulum III.)
- KÖRMENDY 2007 KÖRMENDY Kinga: *Studentes extra regnum 1183–1543. Esztergomi kanokok egyetemjárása és könyvhasználata*. Budapest, 2007. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici. Universitas Catholice de Petro Pázmány nominate. III. Studia 9.)
- KUBINYI 1977 KUBINYI András: Königliche Kanzlei und Hofkapelle in Ungarn um die Mitte des 12. Jahrhunderts. In: *Festschrift Friedrich Hausmann*. Hrsg. EBNER, Herwig. Graz, 1977. 299–324.
- KUBINYI 1999 KUBINYI András: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén. In: KUBINYI András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, 1999. 8–63.
- KURCZ 1962 KURCZ Ágnes: Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 70. (1962) 323–354
- MALECZEK 1984 MALECZEK, Werner: *Papst und Kardinalkolleg von 1191 bis 1216*. Wien, 1984.
- MÁLYUSZ 2007 MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 2007.
- MÜLLER 2003 MÜLLER, Harald: Die Urkunden der päpstlichen delegierten Richter. Methodische Probleme und erste Erkenntnisse am Beispiel der Normandie. In: *Hundert Jahre Papsturkundenforschung. Bilanz – Methoden – Perspektiven. Akten eines Kolloquiums zum Hundertjährigen Bestehens der Regesta Pontificum Romanorum von 9.–11. Oktober 1996 in Göttingen*. Hrsg. HIESTAND, Rudolf. Göttingen, 2003. 351–371.

- MÜLLER 2008a MÜLLER, Harald: Entscheidung auf Nachfrage. Die delegierten Richter als Verbindungsglieder zwischen Kurie und Region sowie als Gradmesser päpstlicher Autorität. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 108–131.
- MÜLLER 2008b MÜLLER, Harald: Gesandte mit beschränkter Handlungsvollmacht. Zur Struktur und Praxis päpstlich delegierter Gerichtsbarkeit. In: *Aus der Frühzeit europäischer Diplomatie. Zum geistlichen und weltlichen Gesandtschaftswesen vom 12. bis zum 15. Jahrhundert.* Hrsg. MÄRTL, Claudia – ZEY, Claudia. Zürich, 2008. 41–65.
- PERÉNYI 1938 PERÉNYI József: *A francia iskolák hatása a magyar okleveles gyakorlat kialakulására.* Budapest, 1938.
- RÁCZ 2000 RÁCZ György: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus joga a 13–14. században. *Századok*, 134. (2000):1. 147–211.
- SOLYMOSSI 1999 SOLYMOSSI László: Der Einfluss der päpstlichen Kanzlei auf das ungarische Urkundenwesen bis 1250. In: *Papsturkunde und europäisches Urkundenwesen. Studien zu ihrer formalen und rechtlichen Koheränz vom 11. bis 15. Jahrhundert.* Hrsg. HERDE, Peter – JAKOBS, Hermann. Köln – Weimar – Wien, 1999. 87–96.
- SOLYMOSSI 2006a SOLYMOSSI László: Árpád-kori okleveleink grafikus szimbólumai. In: SOLYMOSSI László: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban.* Budapest, 2006. 23–43.
- SOLYMOSSI 2006b SOLYMOSSI László: Bevezetés a diplomatikába. In: SOLYMOSSI László: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban.* Budapest, 2006. 9–22.
- SWEENEY 1989 SWEENEY, James Ross: Innocent III., Canon Law and Papal Judges Delegate in Hungary. In: *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages.* Eds. SWEENEY, James Ross – CHODROW, Stanley. Ithaca – New York, 1989. 26–51.
- THOROCZKAY 2014 THOROCZKAY Gábor: A messziről jött királyné prépostsága. A hájszentlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig). In: *Arcana Tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére.* Szerk. BÁRÁNY Attila – DRESKA Gábor – SZOVÁK Kornél. Budapest – Debrecen, 2014. 321–336.

- WEISS 2003 WEISS, Stephan: Legatenurkunde und Papsturkunde. In: *Hundert Jahre Papsturkundenforschung. Bilanz – Methoden – Perspektiven. Akten eines Kolloquiums zum Hunderjährigen Bestehens der Regesta Pontificum Romanorum von 9.–11. Oktober 1996 in Göttingen*. Hrsg. HIESTAND, Rudolf. Göttingen, 2003. 335–350.
- ZEY 2008 ZEY, Claudia: Die Augen des Papstes. Zu Eigenschaften und Vollmachten päpstlicher Legaten. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin–New York, 2008. 77–108.
- ZSOLDOS 2011 ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája. 1000–1301*. Budapest, 2011.

**The Influence of Papal Literacy on the Charters of Papal
Judge-Delegates in Hungary in the First Half of the 13th Century**

by Gábor Barabás

(Summary)

The paper is a short contribution to the research on the influence the papal literacy exerted on the charters issued by Hungarian papal judge-delegates in the first half of the 13th century. The main aim of this topic is to identify how and to what extent the characteristics of papal mandates were reflected in the phrases of the relevant Hungarian documents. Furthermore, is it also important to examine how the delegates expressed the importance of their papal authorisation.